ISSN 2231-573X
UGC Care Listed Journal

तिफण

... । अंक २ रा
जुलै-ऑगस्ट-सप्टेंबर - २०२१

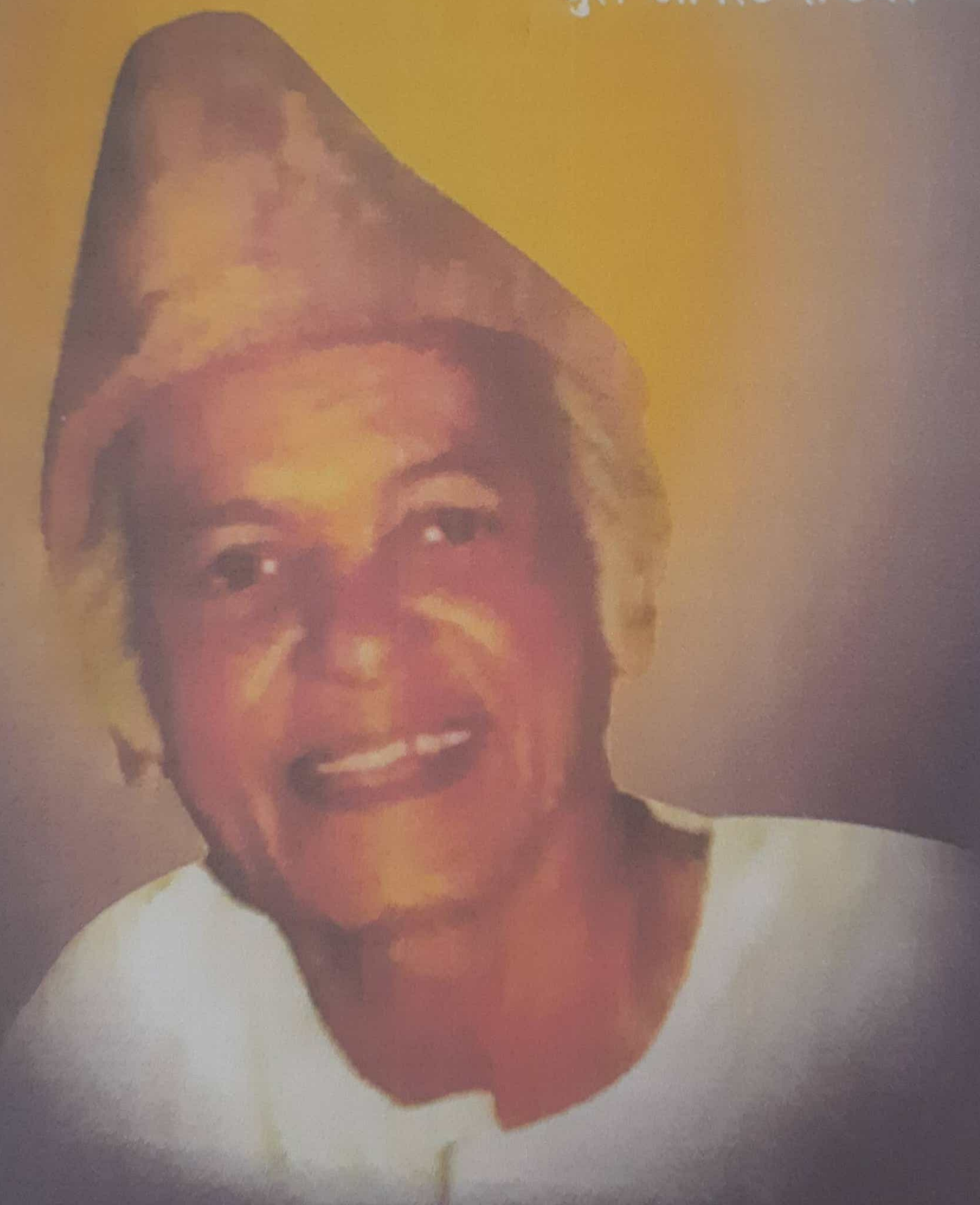

लोककवी वामनदादा कर्डक विशेषांक

IQAC CO-ORDINATOR
Shri Shivaji Arts,Commerce
and Science College,Motala

Principal
Shri Shivaji Arts,Commerce
& Science College Motala

33	आंबेडकरी शाहीर : वामनदादा कर्डक - प्रा. सौ. नंदा निवृत्ती मास्कर	135 - 137
34	वामनदादा कर्डक यांच्या गीतरचनेतील शैलीविशेष – गेयता - डॉ. जया जितेंद्र कदम	138 - 141
35	महाकवी वामनदादा कर्डक : आंबेडकरी तत्वज्ञानाचा काल-आज व उद्याचा चेहरा - प्रा. डॉ. सोपान माणिकराव सुरवसे	142 - 145
36.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांची स्त्रीगीते - डॉ. देवमन दत्तुजी कामडी	146 - 155
37.	वामनदादा कर्डक यांची गझल रचना - डॉ. सुखदेव इघारे	156 - 159
38.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेतील आंबेडकर दर्शन - प्रा. डॉ. बादलशाहा डोमाजी चव्हाण	160 - 166
39.	वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेतील सामाजिकता - डॉ. राजाराम अं. झोडगे	167 - 170
40.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या काव्यातील सामाजिक बांधिलकी : शोध व स्वरूप - प्रा. निखिल भिकाजी उंबरकर	171 - 173
41.	तुकोबांच्या कुळातील लोककवी : वामनदादा कर्डक - प्रा. डॉ. विठ्ठल खंडूजी जायभाये	174 - 178
42.	आंबेडकरी चळवळीचा तेजोमय दीप - प्रोफेसर डॉ.शैलेश विश्वनाथ त्रिभुवन	179 - 181
43.	आंबेडकरवादी लोकशाहीर वामनदादा कर्डक - प्रा.डॉ. बडुरे राजू सायन्ना	182 - 184
44.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांची लोकगीते - प्रा. डॉ. विलास खुणे	185 - 187
45.	शोषितांचा हृदयस्पर्शी आवाज : महाकवी वामनदादा कर्डक - प्रा.डॉ. संबोधी एम. देशपांडे	188 - 191
46.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांची राष्ट्रीय कविता - प्रा.डॉ. विश्वास शं. पाटील	192 - 194
47.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेतील सामाजीकता - डॉ. रंजना मधुकर कदम	195 - 200
48.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेतील आंबेडकरी तत्वज्ञान - प्रा.डॉ.साहेबराव भानुदासराव शिंदे	201 - 204
49.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या गीतांचे स्वरूप आणि विचार - प्रा.डॉ. चंद्रशेखर निवृत्ती एंगडे, प्रा.जया [illegible]राव आठवले	205 - 210

IQAC CO-ORDINATOR
Shri Shivaji Arts,Commerce
and Science College,Motala

Shri Shivaji Arts,Commerce & Science College, Motala

Principal
Shri Shivaji Arts,Commerce
& Science College Motala,
Distt.Buldana

ISSN 2231-573X
UGC Care Listed Journal
MAH MAR 34737/13/1/2009-TC

माणसा इथे मी तुझे गीत गावे
असे गीत गावे तुझे हीत व्हावे ।।धृ।।

असे गोड नाते तुझ्याशी जडावे
तुझ्या संकटाशी इथे मी लढावे ।।१।।

तुझ्याच भुकेचे कोडे उलगडावे
तुझे दु:ख सारे गळूनी पडावे ।।२।।

एकाने हसावे लाखाने रडावे
जुने सारे सारे असे ना उरावे ।।३।।

इथे सारे सारे नवे पेरताना
वामनापरी मी तुझे हात व्हावे ।।४।।

- लोककवी वामनदादा कर्डक

हा अंक मालक, मुद्रक, प्रकाशक, शिवाजी हुसे यांनी रूद्रायणी ऑफसेट, सिडको, औरंगाबाद येथे छापून 'शिवार', श्रीराम कॉलनी, हिवरखेडा रोड, कन्नड, ता. कन्नड जि. औरंगाबाद येथे प्रसिद्ध केला.
E-mail : editortiphan2009@gmail.com

IQAC CO-ORDINATOR
Shri Shivaji Arts,Commerce
and Science College,Motala

Principal
Shri Shivaji Arts,Commerce
& Science College Motala,
Distt.Buldana

आंबेडकरी शाहीर : वामनदादा कर्डक

- प्रा. सौ. नंदा निवृत्ती मास्कर

श्री शिवाजी कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

मोताळा, जि. बुलडाणा

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या दलितमुक्ती लढयातून साकारलेल्या दलित साहित्य आणि चळवळीला नवे भान प्राप्त झाले. त्यातुन दलितांच्या आत्ममुक्तीचा स्वत्वाचा शोध घेतांना दलित साहित्य चळवळीला नवे नवे धुमारे फुटले एक नवे अनुभूतीचे क्षेत्र, भाषिक व वाङ्:मयीन विषयाच्या दृष्टीनेही लेखन करतांना मराठी साहित्याच्या कक्षा रुंदावल्या दुसऱ्या बाजूनेही साहित्य विश्व अनुभवदृष्टया अधिक समृध्द झाले. विशेषत: दलित काव्यलेखनाला फुले- आंबेडकरी चळवळीचे अधिष्ठान आहेच. त्या अनुषंगाने समस्त कवी मंडळींनी आपले उध्दारकर्ते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व म. फुले यांच्याविषयी दलित कवितेत निःस्सीम कृतज्ञता व्यक्त करतांना आपले प्रेरणास्थानही स्पष्ट केले. आंबेडकरी विचार आत्मसात करतांना नकार. विद्रोह. बंडखोरी स्वीकारुन आपल्या कवितेत दलित कवी-कवयित्रींनी मानवतेची प्रतिष्ठापण करतांना स्वातंत्र्य समता. न्याय व बंधुता ही मूल्ये कवितेतुन अधोरेखित केली त्यांच्याशी संबंधीत असलेली पुण्यभूमी महाडचे चवदार तळे. नागपूरची दीक्षाभूमी आणि मुंबईची चैत्यभूमी इ. घटनांना दलित कवितेत मानाचे स्थापन प्राप्त झाले आहे. "माणूस" म्हणून जगण्याची जिद्द हा या कवितेचा केंद्रबिंदू आहे. मानवी स्वातंत्र्याचा जयघोष करणारी ही दलित कविता अनुभवसंपन्न स्फोटक उत्कट. व्यथावेदनांना वाट करुन देते. आपल्यावरील अन्याय, जुलुम, अत्याचार, शोषण यांच्याविरुध्द दलित कवितेने आवाज उठवून तीव्र निषेधाच्या भावना शब्दबध्द करुन प्रस्थापित संस्कृतीला- सवर्णांना जोरदार फटाकरले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या चळवळींना प्रमाण मानून दलित शाहीर आणि कवींनी आंबेडकरी विचार जोपासत त्यांना घरोघरी पोहचविले

आंबेडकरी शाहीर वामनदादा कर्डक :

लोककवी, महाकवी वामनदादा कर्डक हे प्रसिध्द मराठी शाहीर, कवी आणि आंबेडकरी चळवळीतील कार्यकर्ते होते सुमारे पाच- सहा दशके वामनदादा लिहित होते आणि गात होते. त्यातून त्यांनी डॉ बाबासाहेब आंबेडकर हया युगपुरुषाचा संदेश आणि तत्वज्ञान, महाराष्ट्राच्या गावोगावी खेडयापाडयांत आणि घराघरांमधून पोहचविले. बुध्द, फुले, आंबेडकर यांचा विचार हा वामनदादांचा श्वास होता, ऊर्जाकेंद्र होते. वामनदादांच्या गीतांचे विषय बाबासाहेबांचे गुणगाण त्यांचे विचार बुध्दाचा धम्म, सामाजिक प्रबोधन हे तर होतेच शिवाय डॉ. बाबासाहेबांच्या महानिर्वाणानंतर रिपब्लिकन पक्षात झालेली फाटाफुट आणि समाजात माजलेली दुही हा ही वामनदादांच्या चिंतेचा आणि उद्वेगाचा विषय त्यांनी गीतांमधून मांडला या बाबतीत लोककवी, शाहीरवामनदादा कर्डक म्हणतात

"भीमराव जिवाचा विसावा गे बाई !

माझा भीमराव जिवाचा विसावा ॥

Shivaji Arts, Commerce & Science College, Motala

Principal
Shri Shivaji Arts, Commerce & Science College Motala,
Dist. Buldana

वामनदादांच्या कवनातून डॉ बाबासाहेबांची प्रतिमा उत्कटतेने व्यक्त होते. कवी लिहितात -

"काय सांगू तुला ... भीम माझा कसा होता?"

याविषयी भरभरून लिहिताना लेकराची जशी आई, दलितांचा रक्षणकर्ता, दलितांच्या हितासाठी संघर्ष करणारा, हितकर्ते, समता महामानव, ज्ञानाचा साठा असणारे, "दयाळू" कायदेतज्ञ अशा विविध शब्दांत गौरवपूर्ण उल्लेख करतात

"काय सांगू तुला वामन माझा भीम कसा होता ?
सात ठिगळांच्या बंडीचा भीम माझा खिसा होता...

वामनदादा आपल्या गीतांची सुरुवातच आंबेडकरी स्तवाने करीत! त्यांच्या एकूण जलशाने सारा महाराष्ट्र ढवळून निघाला. डॉ आंबेडकर म्हणाले होते - "कर्डक मंडळीचा जलसा माझ्या दहा सभांबरोबर आहेत "

"वादळी वाऱ्यामधी तोफेच्या माऱ्यामधी
पहिला भीम आम्ही रणी लढणाऱ्यामधी

आंबेडकरी विचारांमुळे दलितांच्या सांस्कृतिक जीवनाला व पर्यायाने दलितशाहीरीला वेगळे वळण लाभले. शिक्षण सुधारणा हे ह्या शाहीरांच्या कवनांचे विषय असतांना वामनदादाम्हणतात -

" निर्मळ गंगेचे पाणी, ठेवतसे मन रे ।
खराखरा भमीरायाचा अनुयायी हो ।।"

समता सैनिक दलात सामाजील झाल्यानंतर -

" उठून सारा देश उभा आज तुझा तू करशील कां
आज तरी क्रांतसाठी
वाट भीमाची धरशील का "
"कोण राखील हा भीमाचा मळा "

असे म्हणतांना आंबेडकरी चळवळीला"भूमी" कल्पून शेतकरी चळवळीला सध्या प्राप्त झालेली अवकळा यातून सूचित होते

" करुनी धम्मचक्र प्रवर्तन । सतधर्माची दीक्षा घेऊन ...
भीमरायाने आम्हा चढविला । पंचशीलतेचा साज।

धर्मांतराच्या संदर्भात त्यांनी केलेली कवनेही प्रसिध्द आहेत महायुध्दाच्या पार्श्वभमीवर होणारा विनाश पाहून

... आज अशा संकट काळी ... ना बुध्दावाचून वाली ।"

आयुष्यभर आंबेडकरी विचारांचा पाठपुरावा जलशांमधून केला

"उध्दरली कोटी कुळे .... भीमा तुझ्या जन्मामुळे ।"

तसेच "जयभीम माझा मार्ग यशाचा .... चैतन्य जयभीम स्फुर्ती"

यातून "जयभीम" ही दलितांच्या सांस्कृतिक जीवनाची मोठी शक्ती असल्याचे सूचित होते वामनदादा हे आंबेडकरी चळवळीचे पाईक, निष्ठावंत भीमसैनिक होते. ते म्हणतात -

" भीमा तुझ्या मनाचे पाच लोक असते
तलवारीचे तथाचे न्यारचे टोक असते
वाणीत भीम आहे - करणीत भीम असता
वर्तन तुझ्या पिलांचे सारचे चोख असते"

बाबासाहेबांचे विचार व कर्तृत्व त्यांच्या भीमशाहीरीचा मुख्य विषय होता सर्वांनी एकीने राहून बाबासाहेबांची चळवळ पुढे न्यावी. असेही ते सुचवितात.

"तथा गतांच्या चिंतनातून
मानवतेच्या कणाकणातून
भीमा तुझ्या निगजेतून तेल मिळाले नवे" (कविता- आम्ही तुफानातले दिवे)

IQAC CO-ORDINATOR
Shri Shivaji Arts,Commerce
and Science College,Motala

Shivaji Arts Commerce & Science College Motala

Principal
Shri Shivaji Arts,Commerce
& Science College Motala
Distt.Buldana

वामनदादा या म्हणत जळणारी पण ही धाती उजळणारी म्हणत सूर्य होऊन प्रकाश उधळणारी वामन हवी असल्याचे या गीत हून प्रकर्षाने जाणवते. वामनदादांची गिते म्हणजे आंबेडकरी चळवळीचा इतिहास या शब्दात समीक्षक डॉ. [illegible] यथार्थपणे यांनी गौरविले आहे. अशी ही वामनदादांची कविता आंबेडकरी आत्मविश्वास आहे

" उध्दरली कोटी कुळे । भीमा तुझ्या जन्मामुळे ।
आज जुळे जगताशी प्रेमाचे नाते
बुध्दाकडे जनता वळे, भीमा तुझ्या जन्मामुळे "

धर्मांतराच्या संदर्भात त्यांनी केलेली कवनेही प्रसिध्द आहेत

" करुनी धम्मचक्र प्रवर्तन । सत्यधर्माची दीक्षा देऊन ।
भीमरायाने आम्हा चढविला । पंचशीलतेचा साज । "

आणखी एक जलशातुन -

" जयभीम माझा मार्ग यशाचा
चैतन्य जयभीम स्फूर्ती । "

ही दलित जीवनाची व दलित चळवळीची शक्ती असल्याचे समजते

" भीमाच्या नवाआधी नाव घेऊ भीमाआईचं
भीमाच्या शेजारीच फोटु लावू रमाबाईचं । "

या शिवाय " बाय मी भीमाची, भीमाची लेखणी
बाय मी भीमाची जगातली देखणी"

तसेच काळया मनुचा इमला मी पाडला
त्यातच मनुचा मुडदा मी गाडला

आणखी एका गीतात हिम्मत देताना वामनदादा म्हणतात

" काल भीमाने तुकडे केले मनुस्मृतीच्या सापाचे
उगीच आता भिऊ नका रे त्या सापाच्या कातीला "

डॉ. बाबासाहेबांचे तत्वज्ञानरुपच या काव्यातुन सिध्द होते ही गीते म्हणजे आंबेडकरी चळवळीच्या नावाने लिहिलेले अर्पणपत्रिकाच होय. या शब्दात डॉ. यशवंत मनोहरांनी त्यांचा गौरव केला आहे

निष्कर्ष :

1) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर पुरस्कृत दलित दास्यमुक्ती चळवळीला हातभार लावला
2) वामनदादांनी काव्यलेखन, गीतलेखनातून जनसामान्यांचे उद्बोधन व सामाजिकपरिवर्तन घडवून आणले
3) डॉ. आंबेडकरांची विचारधारा व त्यांचेकार्यकर्तृत्व प्रामुख्याने केंद्रस्थानी ठेवून काव्यलेखन केले
4) वामनदादांनी क्रांतीगीतातुन दलितांच्या मनात जळजळीत अंगार पेटविला
5) वामनदादांची गिते केवळ रंजनासाठी नसुन बाबासाहेबांच्या जीवनाचे'क्रांतीगीत' आहे

संदर्भग्रंथ :

1) "ग्रामीण - दलित साहित्य : चळवळ आणि समीक्षा " डॉ. मधुकर मोकशी (स्नेहवर्धन प्रकाशन)
2) " महाकवी वामनदादा कर्डक : चारित्र्यकाव्य " प्रा सागर जाधव (आलोक प्रकाशन)
3) " वाटचाल - वामनदादा कर्डक, प्रकाशक : वामन निबाळकर, प्रथम आवृत्ती 14 ऑक्टोंबर 1972
4) "आंबेडकरी शाहीरी : एक शोध " डॉ. कृष्णा किरवले प्रथम आवृत्ती 14 एप्रिल 1992
5) हे गीत वामनाचे - संपादक : भास्कर जाधव

•••••

IQAC CO-ORDINATOR
Shri Shivaji Arts,Commerce
and Science College,Motala

Shri Shivaji Arts, Commerce & Science College, Motala

Principal
Shri Shivaji Arts,Commerce
& Science College,
Motala.Dist-Buldana

वामनदादा या स्वतः जळणारी पण ही पाती उजळणारी. स्वतः सूर्य होऊन प्रकाश उधळणारी माणस हरी असल्याने या गीतातून एकचरने आणवले. "वामनदादाची गिते म्हणजे आंबेडकरी चळवळीचा इतिहास" या शब्दात सार्थकपणे डॉ. यशवंत मनोहरांनी गौरविले आहे. अशी ही वामनदादाची कविता आंबेडकरी आत्मविश्वास आहे

" उध्दारली कोटी कुळे । भीमा तुझ्या जन्मामुळे ।
आज जुळे जगताशी प्रेमाचे नाते
बुध्दाकडे जनता वळे, भीमा तुझ्या जन्मामुळे"

धर्मांतराच्या संदर्भात त्यानी केलेली कवनेही प्रसिध्द आहेत

" करुनी धम्मचक्र प्रवर्तन । सत्यधर्माची दीक्षा देऊन ।
भीमरायाने आम्हा चढविला । पंचशीलतेचा साज । "

आणखी एक जलशातुन -

" जयभीम माझा मार्ग यशाचा
चैतन्य जयभीम स्फूर्ती । "

ही दलित जीवनाची व दलित चळवळीची शक्ती असल्याचे समजते.

" भीमाच्या नवाआधी नाव घेऊ भीमाआईचं
भीमाच्या शेजारीच फोटु लावू रमाबाईचं ।"

या शिवाय

" बाय मी भीमाची, भीमाची लेखणी
बाय मी भीमाची जगातली देखणी"

तसेच

काळया मनुचा इमला मी पाडला
त्यातच मनुचा मुडदा मी गाडला

आणखी एका गीतात हिम्मत देतांना वामनदादा म्हणतात

" काल भीमाने तुकडे केले मनुस्मृतीच्या सापाचे
उगीच आता भिऊ नका रे त्या सापाच्या कातीला "

डॉ. बाबासाहेबांचे तत्वज्ञानरुपच या काव्यातुन सिध्द होते ही गीते म्हणजे आंबेडकरी चळवळीच्या नावाने लिहिलेले अर्पणपत्रिकाच होय. या शब्दात डॉ. यशवंत मनोहरांनी त्यांचा गौरव केला आहे

निष्कर्ष :

1) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर पुरस्कृत दलित दास्यमुक्ती चळवळीला हातभार लावला
2) वामनदादांनी काव्यलेखन, गीतलेखनातून जनसामान्यांचे उद्बोधन व सामाजिकपरिवर्तन घडवून आणले.
3) डॉ. आंबेडकरांची विचारधारा व त्यांचेकार्यकर्तृत्व प्रामुख्याने केंद्रस्थानी ठेवून काव्यलेखन केले.
4) वामनदादांनी क्रांतीगीतांतुन दलितांच्या मनात जळजळीत अंगार पेटविला
5) वामनदादांची गिते केवळ रंजनासाठी नसुन बाबासाहेबांच्या जीवनाचे"क्रांतीगीत" आहे.

संदर्भग्रंथ:

1) "ग्रामीण - दलित साहित्य : चळवळ आणि समीक्षा " डॉ. मधुकर मोकशी (स्नेहवर्धन प्रकाशन)
2) " महाकवी वामनदादा कर्डक : चारित्र्यकाव्य " प्रा.सागर जाधव (आलोक प्रकाशन)
3) " वाटचाल - वामनदादा कर्डक, प्रकाशक : वामन निंबाळकर, प्रथम आवृत्ती 14 ऑक्टोंबर 1972
4) "आंबेडकरी शाहीरी : एक शोध " डॉ. कृष्णा किरवले प्रथम आवृत्ती 14 एप्रिल 1992
5) हे गीत वामनाचे - संपादक : भास्कर जाधव

◆◆◆◆◆

IQAC CO-ORDINATOR
Shri Shivaji Arts,Commerce and Science College,Motala

Shri Shivaji Arts, Commerce & Science College, Motala

Principal
Shri Shivaji Arts,Commerce & Science College, Motala,Dist-Buldana

माणसा इथे मी तुझे गीत गावे । असे गीत गावे, तुझे हीत व्हावे।।

विजय शिक्षण प्रसारक मंडळ औरंगाबाद संचलित,

दगडोजीराव देशमुख कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

वाळूज, ता. गंगापूर जि. औरंगाबाद, (नॅक-बी दर्जा प्राप्त),

मराठी भाषा व वाङ्मय विभाग,

भाषा, साहित्य, संस्कृती आणि संशोधन परिषद, औरंगाबाद आणि

त्रैमासिक तिफण यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

लोककवी वामनदादा कर्डक

यांच्या जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त

एक दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्र

विषय : लोककवी वामनदादा कर्डक : व्यक्ती आणि वाङ्मय

शुक्रवार, दि. २२ ऑक्टो. २०२१

।। प्रमाणपत्र ।।

प्रा.डॉ. नंदा निवृत्ती भास्कर, श्री शिवाजी कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय मोताळा यांनी दि. २२ ऑक्टोबर २०२१ रोजी लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त आयोजित केलेल्या 'लोककवी वामनदादा कर्डक : व्यक्ती आणि वाङ्मय' या विषयावर मराठी भाषा व वाङ्मय विभाग, भाषा, साहित्य, संस्कृती आणि संशोधन परिषद आणि त्रैमासिक तिफण यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित एकदिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्रात मार्गदर्शक / साधनव्यक्ती / निबंधवाचक म्हणून सहभाग घेऊन आंबेडकरी शाहिर : वामनदादा कर्डक या विषयावर शोधनिबंध सादर केला. करिता प्रमाणपत्र देण्यात येत आहे.

प्राचार्य	अध्यक्ष	संपादक	संयोजक	समन्वयक
डॉ. संजय सांभाळकर	प्रा.डॉ. [illegible]	प्रा.डॉ. शिवाजी हुसे	प्रा. डॉ. युवराज धबडगे	प्रा. नागेश बोलेवाड
दगडोजीराव देशमुख महाविद्यालय, वाळूज	[illegible] परिषद	त्रैमासिक - तिफण	मराठी विभागप्रमुख	मराठी विभाग

IQAC Co-ordinator
Shri Shivaji Arts Commerce and Science College, Motala

Shri Shivaji Arts, Commerce & S...

Principal
Shri Shivaji Arts, Commerce & Science College,
Motala Dist-Buldana